

матеріалів. — Львів, 1957. — С.303—614; Колодій Б. Галицька Соціалістична Радянська Республіка. — Львів, 1932; Тищик Б. Галицька Соціалістична Радянська Республіка, - Львів, 1970; Варига В. Галицька Соціалістична Советська Республіка. — Нью-Йорк—Париж, 1986.

31. Архів Українського католицького університету в Римі, ф. Колекція документів ЗУНР, оп.І, спр.294, нумерована.

32. Международная политика новейшего времени в договорах, нотах й декларациях. — Ч.3. — Вып.2. — М, 1929 — С.103.

33. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920-1939). — К., 1985. — С.80.

34. Document. Decision de La Conference des Ambassadeurs su Soviet des frontickes de la Pologne(15 mars.)—Europe Orientale. — 1923. — № 4.

The paper deals with stage-by-stage changes in the status of East Halychina in the international legal acts of 1918-1923. The study points out some aspects of foreign political activities by governmental bodies of West Ukrainian People's Republic at the time of forming a sovereign democratic state.

В.С. Великочий

ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ЛИСТОПАДОВОГО ЗРИВУ 1918 РОКУ

Недослідженість джерельної бази Листопадового зриву 1918 р., цього величного акту в історії українського народу, ставить перед вітчизняною наукою необхідність глибокого і всебічного вивчення його джерел. Заідеологізованість радянської історичної науки, відсутність значної частини першоджерел у зарубіжжі, тенденційність використання доступних документів, їх підпорядкування заздалегідь задуманим концепціям не дозволяли об'єктивно, по-науковому розкрити історичні передумови, справжні причини, рушійні сили й характер збройного повстання у Львові в листопаді 1918 р.

Дослідження джерел з історії Листопадового зриву, вважаємо, доцільно проводити за хронологічно-проблемним принципом: джерела до з'ясування історичних передумов і причин збройного повстання у Львові, джерела до вивчення самого повстання і його преростання в національно-демократичну революцію.

Документи й матеріали, необхідні для одержання сукупності наукових фактів з даної проблеми, виявлені нами з допомогою загальноприйнятих джерелознавчих методів дослідження. На основі прийнятих у науковій практиці принципів класифікації історичних джерел, пропонуємо умовно поділити їх на такі групи: документи і матеріали політичних та військових організацій і центрів, документи політичних партій, що здійснювали підготовку і керівництво Листопадним зривом; документи органів влади ЗУНР, в яких знаходимо оцінку досліджуваних подій; зовнішньополітичні акти того часу; заяви і виступи провідних діячів Листопадової революції; іспогади сучасників; матеріали періодичних і неперіодичних видань; фотодокументи, а також документи, що вийшли з рук представників протилежного табору і містять матеріали з досліджуваної проблеми.

Складність об'єктивних умов, в яких відбувалися вищезгадані події, а також тяжка історична доля ЗУНР, що спіткала її після Листопадової національно-демократичної революції, призвели до того, що значна частина необхідних для отримання сукупності наукових фактів джерел безслідно втрачена, а ті, що збереглися, опинилися в різноманітних архівах і бібліотеках світу.

Основна частина документів і матеріалів, закономірно, збереглася в Україні. Зокрема в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України відклалися спеціальні фонди: Диктатора ЗУНР, Управління УГА, Державного секретаріату військових справ ЗУНР, а також зібрано тогочасну пресу, що висвітлює події Листопадового зриву.

У Центральному державному архіві громадських об'єднань України, у фондах Центрального комітету Комуністичної партії України, Центрального комітету Комуністичної партії Західної України, Центрального

комітету Комуністичної партії Східної Галичини, а також у фонді "Представництво КПСГ при виконкомі Комінтерну" та ін. збереглися документальні матеріали, що безпосередньо стосуються досліджуваних подій, тогочасних суспільно-політичних процесів у краї.

У Центральному державному історичному архіві України у Львові, у фонді "Галицьке намісництво", знаходимо великий джерельний матеріал до аналізу історичних передумов і причин Листопадового зриву. Це документи про становище народних мас, соціальний і національний гніт, політичне безправ'я українського населення під владою Австро-Угорщини, діяльність політичних партій, а також про визвольні змагання проти існуючого режиму. Тут же – окремі документи і про події листопада 1918 р.

Джерельний матеріал з досліджуваної теми зберігається і в обласних архівах Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської, Чернівецької та Закарпатської областей, сучасна територія яких перебувала у складі Австро-Угорщини.

Значний документальний матеріал знаходиться в архівах Республіки Польща. Зокрема в Архіві актів нових м. Варшава створено колекцію засвідчених копій документів Листопадового зриву та історії ЗУНР, що були опрацьовані у 1929 р. Львівською комісією Товариства пошуку історії оборони Львова та південно-східних воєводств. В архіві Міністерства закордонних справ є численні матеріали, про політику Польщі в 1918-1919 р. щодо західноукраїнських земель. Це, зокрема, документи про українсько-польські мирні переговори, що велися з листопада 1918 р. і пізніше, різноманітні документи, декларації і ноти польського уряду Паризькій мирній конференції, урядам головних країн Антанти стосовно східних кордонів Польщі, ліквідації ЗУНР і включення її території до складу Польщі. Документи, що збереглися в Перемишльському воєводському та інших архівах південно-східних воєводств, відображають історичні події листопада 1918 р.

Значну цінність для їх відтворення мають документи Фонду Юзефа Пілсудського з Вашингтонського архіву, опубліковані зусиллями професора Т.Гунчака[1].

Для джерелознавчих досліджень цінними є документи і

матеріали, опубліковані в спеціальних археографічних публікаціях[2], та публікації документів у наукових працях[3].

У джерелознавчому аспекті вивчення Листопадового зриву історичну цінність мають як спогади безпосередніх його учасників (М.Гуцуляка, К.Левицького, М.Лозинського, А.Цегельського, А.Чайковського, Т.Мартинця, Д.Паліїва, І.Рудницького)[4], так і роботи узагальнюючого плану (О.Кузьми, П.Христюка, М.Чубагого, С.Ярославина[5] та ін.), оскільки в них є цінний документальний матеріал до вивчення як підготовки, так і проведення збройного встановлення влади українцями у Східній Галичині.

Проте, при всій цінності вказаних праць, використовуючи їх як історичне джерело, необхідно враховувати наступні моменти: по-перше, їх вивчення вимагає "корегування оцінки подій", зумовленого "еволюцією поглядів та інтересів авторів" [6, с.225], а також важливістю з'ясування мотивів створення цих джерел. По-друге, необхідно враховувати те, що хронологічно появу документів з історії Листопадового зриву слід простежувати як у період діяльності ЗУНР, так і після припинення її існування, що зумовлює широку географію досліджуваних видань. По-третє, в джерелах, використаних в історичних дослідженнях, трапляються не тільки неоднозначні, але й часто принципово протилежні оцінки листопадових подій 1918 р. на західноукраїнських землях, значення та ролі в них різних партій та громадських діячів, що зумовлено не лише політичними поглядами дослідників, але й різним тлумаченням самого історичного явища. Крім того, не всі автори робіт мемуарних дотримуються в них принципу історичної об'єктивності. Проте саме така вимога, на думку одного з них, А.Чайковського, є найбільш важливою, адже, як він справедливо зазначає, "пишучий не сміє нічого замовчувати, навіть своїх особистих похибок і прогріхів, коли вони є за ним. Лише така хроніка може заслуговувати на віру..., бути вірною світлиною того всього, що тоді діялося, доброго чи злого"[7, с.44].

Велику джерелознавчу цінність мають матеріали української, польської та єврейської періодичної преси, що виходила в краї в час листопадових подій та існування ЗУНР[8, с.9].

Слід зазначити, що найбільшого джерельного забезпечення в дослідженні Листопадового зриву 1918 р. як історичного процесу вимагає саме період його підготовки, оскільки він недостатньо висвітлений в документальних матеріалах. Це пояснюється кількома причинами.

Хоч Центральний військовий комітет (ЦВК) і був створений з метою підготовки повстання ще у вересні 1918 р., проте активне формування своїх організаційних відділів у військових частинах і містах Східної Галичини розпочав лише в середині жовтня. Крім того, підготовка до встановлення влади українцями у Східній Галичині на місцях мала цілком таємний характер. Зрозуміло, що при цьому документальні матеріали майже не збереглися.

У в дослідженні передумов Листопадового зриву велике значення мають джерела, що висвітлюють суспільно-політичні процеси в краї, свідчать про готовність народних мас до рішучої боротьби проти монархії та імперії. Ці матеріали зберігаються у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові, зокрема, донесення старост повітів, дирекції поліції і Намісництва про заворушення і збройні виступи селян, демонстрації голодуючого населення міст і сіл, наростаючі страйки, що відбувалися з січня до листопада 1918 р.[10]. Аналогічні документи є в державних обласних архівах західного регіону.

У фондах Державного архіву Львівської області зберігаються документальні матеріали, що свідчать про масові політичні демонстрації і віча українського населення в лютому – березні 1918 р. з вимогою негайного припинення війни, підписання миру з Центральною радою та утворення окремого коронного краю з українських земель імперії з їх наступним приєднанням до Наддніпрянської України[11]. Матеріали про наростання масового вічового руху восени 1918 р. знаходимо як у фондах вищезгаданих архівів, так і в тогочасній пресі[12].

Що стосується документів, які висвітлюють процес безпосередньої підготовки повстання у Львові і діяльність ЦВК, то і тут ми не знаходимо достатньо джерельних матеріалів, знову ж з огляду на їх конспіративний характер. Дослідникам потрібно звертатися переважно до спогадів

безпосередніх учасників подій[4]. Зокрема, значну пізнавальну цінність становлять спогади Д.Паліва, І.Рудницького, К.Левицького та ін.

Однак, що стосується діяльності політичних партій та громадських організацій в цей час, ми маємо цікавий матеріал про утворення полігичного органу – Української національної ради, опублікований у тогочасних періодичних виданнях ("Діло", "Український голос").

Аналіз опрацьованих джерел показує, що процес безпосередньої підготовки до збройного повстання влади українцями у Східній Галичині розпочався з першої половини вересня 1918 р., коли було утворено ЦВК. Саме цим Комітетом було підготовлено план оволодіння основними об'єктами Львова, уточнено кількісний склад українських збройних формувань, які мали його здійснювати, визначено завдання окремим військовим підрозділам, розроблено і надіслано накази до окружних команд, створених у місцях дислокації українських військових частин австрійської армії. Додаткового документального вивчення вимагає питання, хто був безпосереднім автором текстів наказів. Хоч вони були підписані Д.Вітовським, все ж Д.Палів стверджує, що після наради ЦВК 31 жовтня він "остався ще у своїй кімнаті в Народній Гостинниці і виготовляв накази до "Окружних Команд"[13, с.56], при цьому "на всіх наказах як до "Окружних Команд" так і до повітів я підписував сотника Вітовського"[13, с.59] (цит. за тогочасним правописом. – В.В.).

За змістом і завданнями накази можна умовно розділити на три групи: ті, що надсилались окружним командам міст Чернівців, Тернополя і Станіславова; накази до окружних команд міст, де були українські військові формування і до тих міст краю, де таких формувань не було. У всіх документах зазначалась точна дата збройного виступу. Окружні команди Чернівців, Тернополя і Станіславова отримали завдання залишити окремі частини військових відділів на місцях для встановлення влади, а основні сили негайно направити до м. Львова. Накази, що належать до другої групи, містили завдання – в ніч з 31 жовтня на 1 листопада встановити українську владу в місті та повіті і, якщо це можливо, направити військові підрозділи до Львова, допомагати при

потребі сусіднім повітам. Накази для повітів, де не було українських військових формувань, вимагали встановити в ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. українську владу в повіті, організувати якомога більше селянських загонів і, в разі необхідності, направити їх на допомогу сусіднім повітам. До тих повітів, з якими ЦВК не встиг налагодити зв'язок і не призначив командантів, накази надсилались відомим громадським і політичним діячам. Джерелами до вивчення текстів наказів можуть бути спогади провідних діячів і учасників Листопадового зриву[13, с.58-59].

Успішне здійснення Листопадового зриву в основному залежало від ефективного й чіткого проведення збройного виступу у м. Львові. Саме тут було зосереджено найбільше українських збройних формувань і, як писав Д.Паліїв, "посідання Львова вирішувало долю Східної Галичини. Львів – це важливий політичний, а ще важливіший комунікаційний центр, в якому збігались залізниці з усіх сторін краю і тому цей центр був передумовою сили господаря краю"[13, с.57].

Що стосується визначення кількісного складу українських військових формувань, які володіли Львовом у ніч з 31 жовтня на 1 листопада, то тут між авторами спогадів розбіжностей не має. Всі вони – безпосередні організатори та керівники Листопадового зриву і його учасники – називають цифру 1400 стрільців і 60 старшин, хоч початково ЦВК розраховував на значно більшу кількість. Так, Д.Паліїв згадує, що за повідомленнями командирів-українців від 25 жовтня 1918 р. у військових частинах Львова знаходилось "разом около 2400 вояків"[13, с.35].

Чому ж тоді у збройному виступі 1 листопада 1918 р. взяло участь лише 1460 військових? Як стверджує І. Рудницький, це сталося тому, що "багато з приділених старшин не явилось першої днини по своїх частинах зовсім, відмовляючись опісля: "Де я сподівався, що це так удається", або "я їду домів, що я буду пхався в якусь там авантуру"[14, с.73]. А оскільки саме старшини повинні були організувати військові підрозділи до збройного виступу, то, цілком можливо, що відсутність багатьох із них призвела до неучасті окремих відділів у повстанні. Проте цей аспект вивчення

ходу підготовки до Листопадового зриву ще вимагає ґрунтовного документального забезпечення.

Незважаючи на запізнення з організаційною та технічною підготовкою повстання, ЦВК зумів підготувати збройний виступ, і в ніч на 1 листопада 1918 р. влада у Львові була захоплена українцями. Над міською ратушею замайорів синьо-жовтий прапор.

Як свідчать документи, процес встановлення українцями влади в краї відбувався мирно, лише подекуди траплялися збройні сутички (в містах Перемишль, Борислав, Старий Самбір, Дрогобич та ін.). Документальним підтвердженням цих подій є інформаційні повідомлення з міст і повітів Східної Галичини до Української національної ради, які, за загальноприйнятими в історичній науці методами класифікації, можна поділити на види за призначенням, формою, змістом, а також джерелами інформації.

Всі інформаційні повідомлення надсилались до Української національної ради, як вищого представницького органу української влади. Форма цих повідомлень була різною. До першого підвиду належать власне повідомлення з повітів про встановлення влади Української національної ради на місцях, до другого – інформації з місць про листопадові події, до третього входять звіти урядових осіб з місць про хід Листопадової революції в краї. Машинописні копії цих документів знаходяться у фондах Державного архіву Львівської області (11/а) та у фондї "Колекція копій документів" Архіву актів нових[15].

За змістом ці джерельні матеріали можна поділити на такі підвиди: 1) документи про встановлення влади у містах, селах і повітах Східної Галичини, 2) документи про хід організації та зміцнення влади Української національної ради в краї, про ситуацію на місцях.

У кожному з них чітко визначено джерело інформації. Так, наприклад, повідомлення чи звіти до Української національної ради надсилали в залежності від своїх функціональних обов'язків, її посланці і представники на місцях [11/б, 15/а], повітові комісари та члени повітових українських національних рад[15/б], військові комісари повітів та військові кур'єри[11/в], а також активні громадські діячі[15/в].

Важливим джерелом для вивчення процесу переростання Листопадового зриву в національно-демократичну революцію на західноукраїнських землях є спогади учасників тих подій, особливо, коли в них йдеться про ситуацію в тих повітах, з яких іншої документальної інформації немає. Для всебічного джерельного вивчення проблеми необхідні спогади тих учасників подій, які виступили на боці противників встановлення української влади у Східній Галичині, як, наприклад, витяг із щоденника командуючого польськими військами у Львові полковника Чеслава Манчинського[11/г].

Документально підтверджено, що українську владу у Східній Галичині було узаконено з моменту офіційного підписання урядового Акту передачі державної влади колишнім заступником намісника Галичини у Львові Володимиром Децикевичем Українській національній раді 1 листопада 1918 р.[16, 7 листоп.]. Рада, будучи виразником інтересів широких народних мас, у перший же день революції звернулась до його населення, проголосивши своїм головним завданням збереження і зміцнення Української держави на західноукраїнських землях, забезпечення демократичних прав і свобод громадян, що свідчило про справжній народно-демократичний характер революції. Документальним підтвердженням цього є перші відозви Української національної ради – "Український Народе" та "До населення м.Львова" від 1 листопада 1918 р.[16, 2 листоп.] та ґрунтовна програмна відозва "Український народе" від 5 листопада 1918 р.[16, 6 листоп.].

Закономірним результатом розвитку національно-визвольного руху у Східній Галичині, активної державотворчої діяльності Української національної ради, справжнім торжеством історичної справедливості стало прийняття "Тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії"[16, 15 листоп.], яким на західноукраїнських землях було проголошено незалежну, самостійну державу – Західно-українську Народну Республіку.

Таким чином, поглиблене вивчення джерельної бази, розробка джерелознавчих аспектів досліджень Листопадового зриву 1918 р. створить передумови для об'єктивного висвітлення цього історичного чину українського народу.

1. Hunczak T. Ukraine anh Poland in Dokuments. — New-York, 1983. — Vol. 1.

2. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали. — Т.1-3. — К., 1983; Конституційні акти України. 1917-1920.: Невідомі конституційні акти України. — К., 1992; Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1918-1919 рр.): Документи і матеріали. — Т.1. — Львів, 1963.

3. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. — Рим, 1989. — Додатки; Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1919. — Відень, 1922; Шишка О.В. Слідами листопадових боїв. — Львів, 1993; Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських Землях у 1918-1923 роках. — Філадельфія, 1956.

4. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину. — К., 1993; Левицький К. Великий зрив. — Львів, 1931; Лозинський М. Галичина в рр. 1918-1920. — Відень, 1922; Цегельський Л. Від легенд до правди. — Нью-Йорк — Філадельфія, 1960; Чайковський А. Чорні рядки: Мої спомини за час від 1 листопада 1918 по 13 травня 1919. — Львів 1930; Мартинець Т. Роззброєння львівської касарні при вулиці Зиблікевича ІХІ. 1918 року// УГА. — Т.ІІІ. — Вінніпег, 1966; Паліїв Д. Листопадова революція. З моїх споминів//УГА. — Т.ІІІ. — Вінніпег, 1966; Рудницький І. Спомини львівських Листопадових днів//Укр. Скиталець. — Ліберець, 1921. — Ч.1.

5. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. — Львів, 1931; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр.: У 4 т. — Прага, 1922; Чубатий М. Перший листопад 1918р.//УГА. — Т.ІІІ. — Вінніпег, 1966; Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських Землях у 1918-1923 роках. — Філадельфія, 1956.

6. Дерев'яно С. Джерела вивчення історії зародження та організаційного оформлення Комуністичної партії Західної України КПЗУ. — Львів, 1990.

7. Чайковський А. Чорні рядки. Спогади комісара ЗУНР/Дзвін. — 1990. — №6.

8. "Діло", "Укр. голос", "Република", "Голос Поділля", "Наддністрянські вісті" та ін за 1918-1919 рр.

9. "Kuřer Lwowski", "Gazeta Lwowska", "Rabotnik", "Дос юдіше ворт", "Judisohe volkszeitung", "Dek judisohe akbeitek" за 1918-1920 рр.

10. Центральний державний історичний архів України у Львові, ф.146, оп.4, спр.7162, 7166, 7164, 7318, 7159.

11. Державний архів Львівської області, ф.314, оп.І, спр.4042, арк.53, 53-56.

а) ф.257, оп.І, спр.439, арк.2; спр.1438, арк. 4,5; спр.1439, арк.3,7,8,12;

б) ф.257, оп. I, спр.1439, арк.12;

в) ф.257, оп.І, спр.14396, арк.8;

г) ф.257, оп.І, спр.1044, арк.2-18.

12. Див.: "Діло", "Укр. голос", "Kuřer Lwowski", "Gazeta Lwowska", "Rabotnik" та ін. за вересень-жовтень 1918 р.

13. Паліїв Дмитро. Листопадова революція. З моїх споминів//Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину. —К.,1993.

14. Рудницький Іван. Спомини львівських Листопадових днів 1918 року//Гуцуляк. Перший листопад...

15. Archiwum Akt Nopuch, ф. Колекція копій документів, спр. 55, арк.6-7,7,10,12-13, 34-36,39,42,43,46,49-51, 53, 56-59, 67, 67-71,72-73, 77, 80-81,83-85,88, 90-93, 95-99. 102, 104, 107, 109, 111-113, 115-116, 122, 125-126, 128-129.

а) арк.53;

б) арк.111-113;

в) арк.25-26;

16. Діло. — 1918.

A comprehensive research has been compiled from original written sources about the November Zryv, unrest and attempted uprising of a Ukrainian armed formation – complement of the Austro-Hungarian Army at the night of 31.10 - 01.11.1918 in the city of Lviv. The unrest was a starting point of the November National-Democratic Revolution in the lands of West Ukraine. As a result South-East Europe saw the rise of the independent West-Ukrainian People's Republic (WUPR).

Various in their origin, form, and purpose the sources have been systematized according to the classification scheme universally acknowledged by historians . The research has made it possible to point out the reasons and prerequisites of the November Zryv, its development and change into a popular national-democratic revolution that eventually led to a proclamation of WUPR.

М.А.Генук

АВТОНОМІСТСЬКЕ РОЗВ'ЯЗАННЯ СПРАВИ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У ПОЛІТИЦІ ПОЛЬСЬКИХ СОЦІАЛІСТІВ (1919-1922)

Падіння ЗУНР та військова окупація західноукраїнських земель, санкціонована державами Антанти, спричинили юридично невизначений статус східних кордонів Польщі. Це сприяло висуненню на міжнародну арену справи Східної Галичини, де польсько-українські протиріччя досягли найбільшої гостроти.

У методах забезпечення правового статусу східних кордонів та в концепціях вирішення проблеми української меншини в польській партійно-політичній системі спостерігалось гостре протистояння, основним змістом якого була дискусія про національний чи багатонаціональний характер Польської держави і відповідно унітарний чи федеративний устрій Другої Речі Посполитої. У цій дискусії партії ліводемократичного табору - Польська партія соціалістична /ППС/ та Польська народна партія "Визволення" /ПНП-В/ - пропагували концепцію державної асиміляції, спрямовану на забезпечення українській меншині повного рівноправ'я та свободи національного, економічного й культурного розвитку з метою прив'язання її до платформи польської державності. Ця програма передбачала отримання санкції Антанти на володіння Східною Галичиною за допомогою добровільної згоди українського населення, тобто основне завдання, на думку соціаліста Ф.Перля, полягало в з'єднанні західноукраїнських земель з Польською державою "не шляхом примусу, але шляхом добровільного співробітництва" [24, S.2]. Запорукою успіху такого курсу національної